ROCZNIKI NAUKOWE STOWARZYSZENIA EKONOMISTÓW ROLNICTWA I AGROBIZNESU
2017 ● tom XIX ● zeszyt 4

doi: 10.5604/01.3001.0010.5197 wpłynęło: 30.03.2017 akceptacja: 11.09.2017

Katarzyna Żmija

Uniwersytet Ekonomiczny w Krakowie

WYKORZYSTANIE INSTRUMENTÓW WSPIERANIA ROZWOJU PRZEZ PRZEDSIĘBIORCÓW POWIĄZANYCH Z MAŁYMI GOSPODARSTWAMI ROLNYMI Z WOJEWÓDZTWA MAŁOPOLSKIEGO[1]

THE USE OF INSTRUMENTS SUPPORTING DEVELOPMENT BY ENTREPRENEURS CONNECTED WITH SMALL FARMS FROM MAŁOPOLSKIE PROVINCE

Słowa kluczowe: instrumenty wsparcia, przedsiębiorczość wiejska, małe gospodarstwa rolne

Key words: supporting instruments, rural entrepreneurship, small farms

JEL codes: Q12

Abstrakt. Celem opracowania jest ocena instrumentów wsparcia bezpośredniego, z których korzystali przedsiębiorcy związani z małymi gospodarstwami rolnymi, i oczekiwań przedsiębiorców względem pożądanych form wspierania działalności pozarolniczej. Materiał empiryczny do badań stanowiły wyniki własnych badań ankietowych przeprowadzonych w 2015 roku wśród rolników – przedsiębiorców z województwa małopolskiego posiadających małe gospodarstwa rolne. W świetle wyników badań uznać należy, że przedsiębiorcy wiejscy zgłaszali i nadal zgłaszają zapotrzebowanie przede wszystkim na wsparcie finansowe o charakterze inwestycyjnym, które pozwala im pokonać barierę braku dostępu do zasobów technicznych, dużo mniejsze znaczenie mają dla nich zaś instrumenty o charakterze niefinansowym, które pozwoliłyby im poszerzyć wiedzę, podnieść kwalifikacje i kompetencje w zakresie prowadzenia działalności pozarolniczej.

Wstęp

Małe gospodarstwa rolne pełnią ważną rolę w rozwoju społeczno-gospodarczym każdej gospodarki, tworząc podstawowy i niezbędny element sektora rolnego. Ich wielofunkcyjny charakter wpływa na możliwości utrzymania zrównoważenia obszarów wiejskich w aspekcie ekonomicznym, społecznym i środowiskowym, a także determinuje rozwój otoczenia lokalnego [Czyżewski, Stępień 2013, K. Żmija, D. Żmija 2017]. Postępujący proces dezagraryzacji, nadwyżki siły roboczej na obszarach wiejskich czy dysparytet dochodowy gospodarstw rolnych zmuszają jednak do poszukiwania rozwiązań sprzyjających powstawaniu alternatywnych względem rolnictwa źródeł dochodów. Od lat wskazuje się na konieczność rozwijania i wspierania przedsiębiorczości oraz tworzenia pozarolniczych miejsc pracy jako antidotum na malejącą rolę rolnictwa w gospodarce narodowej [Nurzyńska 2013, Żmija 2016].

Przedsiębiorczość jest przedmiotem zainteresowania wielu polityk publicznych, w ramach których oferowany jest dość szeroki wachlarz instrumentów wspierających rozwój działalności gospodarczej, szczególnie w sektorze małych i średnich przedsiębiorstw (MSP) [Gancarczyk 2010, Matusiak 2006]. Kształtowanie sprzyjających warunków do zakładania i prowadzenia działalności gospodarczej nabiera szczególnego znaczenia w odniesieniu do obszarów wiejskich. Zaangażowanie państwa jest tam niezbędne do stworzenia warunków brzegowych zachęcających do aktywności gospodarczej [Zegar 2012, Bański 2015]. Kluczowym problemem jest zatem rozpoznanie instrumentów wykorzystywanych w rozwoju przedsiębiorczości wiejskiej oraz wskazanie najważniejszych kierunków działań stwarzających warunki do jak najlepszego jej rozwoju.

[1] Publikacja została sfinansowana ze środków przyznanych Wydziałowi Zarządzania Uniwersytetu Ekonomicznego w Krakowie w ramach dotacji na utrzymanie potencjału badawczego.

Materiał i metodyka badań

Działania podejmowane w sferze przedsiębiorczości kierowane są, z jednej strony, na kształtowanie postaw przedsiębiorczych, natomiast z drugiej, obejmują instrumenty wsparcia mające na celu tworzenie podmiotów gospodarczych i ich dalszy rozwój w kolejnych fazach cyklu życia przedsiębiorstwa [Matejun 2013]. W najszerszym ujęciu instrumenty te można podzielić na instrumenty bezpośrednie, tj. przynoszące określoną korzyść zindywidualizowanym odbiorcom spełniającym określone kryteria selekcji i pośrednie, mające charakter powszechny, obejmujące oddziaływanie na odbiorców wsparcia przez właściwe kształtowanie otoczenia dla prowadzonej działalności [Wasilewski 2011].

Celem opracowania jest ocena instrumentów wsparcia bezpośredniego, z których korzystali przedsiębiorcy związani z małymi gospodarstwami rolnymi, i oczekiwań względem pożądanych form wspierania działalności pozarolniczej. Materiał empiryczny do badań stanowiły wyniki własnych badań ankietowych przeprowadzonych w 2015 roku, dotyczących problematyki rozwoju działalności w sektorach pozarolniczych przez osoby posiadające małe gospodarstwa rolne. Badaniami objęto rolników z województwa małopolskiego mających gospodarstwa rolne o powierzchni 1-5 ha użytków rolnych, prowadzących, obok działalności rolniczej, pozarolniczą działalność gospodarczą. Z uwagi na przedmiot badań, którym było wykorzystanie instrumentów bezpośredniego wsparcia, jako operat losowy przyjęto listę rolników, którzy w latach 2004-2015 choć raz otrzymali pomoc inwestycyjną ze środków programów realizowanych w ramach wspólnej polityki rolnej, takich jak: Plan Rozwoju Obszarów Wiejskich na lata 2004-2006 (PROW 2004-2006), Sektorowy Program Operacyjny „Restrukturyzacja i modernizacja sektora żywnościowego oraz rozwój obszarów wiejskich 2004-2006" (SPO „Restrukturyzacja") i/lub Program Rozwoju Obszarów Wiejskich na lata 2007-2013 (PROW 2007-2013). Badania prowadzono w kilku etapach. W pierwszym etapie badaniami objęto grupę 301 rolników, których dobór miał charakter losowy. Następnie w grupie tej zidentyfikowano 80 rolników prowadzących pozarolniczą działalność gospodarczą, których zakwalifikowano do dalszych etapów badań. Badani respondenci pochodzili z 41 gmin, zlokalizowanych na obszarze 14 powiatów województwa małopolskiego, charakteryzujących się zróżnicowanym poziomem rozwoju przedsiębiorczości.

Wyniki badań

Respondentami biorącymi udział w badaniu byli przedsiębiorcy mający równocześnie gospodarstwo rolne o powierzchni 1-5 ha użytków rolnych. W badanej populacji zdecydowaną większość stanowili mężczyźni (84% badanych). Najliczniejszą grupą były osoby w wieku powyżej 30 do 40 lat (40% ogółu badanych), a następnie powyżej 40 do 50 lat (37,5%). Wśród badanych osób 73,7% miało wykształcenie średnie lub wyższe, jedynie 26,3% wykształcenie zawodowe. Zdecydowana większość badanych (91,2%) w momencie przeprowadzania badań prowadziła mikroprzedsiębiorstwa spełniające kryteria ustawy o swobodzie działalności gospodarczej z 2 lipca 2004 roku. Pozostali badani (8,8%) prowadzili działalność agroturystyczną, która była działalnością nierejestrowaną. Wśród badanych przeważały osoby prowadzące działalność usługową (67,5%), przede wszystkim w zakresie usług budowlanych, usług na rzecz rolnictwa czy agroturystyki. Zdecydowanie rzadziej prowadzona była działalność handlowa, głównie w zakresie sprzedaży hurtowej owoców i warzyw lub produkcyjna (przetwórstwo spożywcze, produkcja wyrobów z metalu, produkcja mebli). Przedsiębiorcy-rolnicy mieli różny staż prowadzenia tej działalności, dla 81,2% badanych wynosił on jednak więcej niż 2 lata. Zdecydowana większość respondentów (78,8%) rozpoczęła działalność w 2004 roku i w następnych latach. Prowadzona działalność miała najczęściej formę samozatrudnienia – aż 52,5% respondentów nie zatrudniało pracowników na potrzeby prowadzonej działalności. W badanej grupie działalność pozarolnicza miała najczęściej charakter lokalny lub regionalny. Jedynie 16,2% badanych osób jako rynek swojego działania wskazało obszar całego kraju.

W toku prowadzonych badań podjęto próbę zidentyfikowania wszystkich form wsparcia bezpośredniego, z których w latach 2004-2015 korzystali rolnicy-przedsiębiorcy dla potrzeb rozwijania swojej pozarolniczej działalności. Najpowszechniejszą formą wsparcia było wsparcie o charakterze finansowym. W tabeli 1 zawarto podstawowe dane na temat dotacji, które otrzymali respondenci z przeznaczeniem na rozwój działalności pozarolniczej. Badanych 80 beneficjentów pozyskało łącznie 84 dotacje na ten cel na ogólną kwotę 9 mln zł, realizując projekty o łącznej wartości 22 mln zł. Wśród udzielonych dotacji zdecydowaną większość stanowiły dotacje udzielone w ramach PROW 2007-2013, których udział w ogólnej kwocie wsparcia udzielonego badanym beneficjentom na rozwój działalności pozarolniczej wyniósł 92,2%. Badani beneficjenci korzystali również z dotacji w ramach SPO „Restrukturyzacja", których wartość wyniosła 7,4% ogólnej wartości udzielonego wsparcia. Wśród badanych znalazł się również jeden beneficjent programu przedakcesyjnego SAPARD.

Na podstawie uzyskanych wyników można stwierdzić, że przedsiębiorcy charakteryzowali się dużą aktywnością w zakresie pozyskiwania wsparcia inwestycyjnego ze środków Unii Europejskiej (UE) – rysunek 1. Jedynie 5% badanych, rozwijając swoją pozarolniczą działalność, nie korzystało z dotacji przeznaczonych na ten cel, 86,3% respondentów skorzystało z pomocy w ramach jednego działania pomocowego, natomiast 8,7% korzystało z dotacji w ramach

Tabela 1. Podstawowa charakterystyka wsparcia przyznanego badanym beneficjentom na rozwój działalności pozarolniczej

Table 1. Basic characteristic of the support granted to the examined beneficiaries for developing non-agricultural activities

Program/ *Programme*	Działanie/*Measure*	Liczba dotacji/ *Number of grants*	Wartość dotacji [tys. zł]/ *Value of grants [thous. PLN]*	Wartość brutto projektów [tys. zł]/ *Gross value of projects [thous. PLN]*
PROW 2007-2013/ RDP 2007-2013	123. „Zwiększanie wartości dodanej podstawowej produkcji rolnej i leśnej"/ „*Increasing the added value of agricultural and forestry production*"	1	690,0	1 792,0
	311. „Różnicowanie w kierunku działalności nierolniczej"/„*Diversification into non-agricultural activities*"	65	5 727,7	14 201,1
	312. „Tworzenie i rozwój mikroprzedsiębiorstw/„*Establishment and development of micro-enterprises*"	9	1 915,3	4 344,2
SPO „Restrukturyzacja" 2004-2006/ SOP „Restructuring" 2004-2006	2.4. „Różnicowanie działalności rolniczej i zbliżonej do rolnictwa w celu zapewnienia różnorodności działań lub alternatywnych źródeł dochodów"/„*Diversification of agricultural and agriculture-related activity to provide a variety of activities or alternative sources of income*"	8	669,0	1 581,2
SAPARD	1.1.2. „Wsparcie restrukturyzacji przetwórstwa i poprawy marketingu owoców i warzyw"/„*Support for restructuring of processing and improving of marketing of fruits and vegetable*"	1	40,0	95,0
Ogółem/*Total*		84	9 042,0	22 013,5

Źródło: opracowanie własne na podstawie przeprowadzonych badań

Source: own study based on conducted research

dwóch różnych działań. Wśród badanych rolników-przedsiębiorców 36,3% korzystało z dotacji przeznaczonych wyłącznie na rozwój działalności pozarolniczej, jednak aż 58,7% badanych rozwijało dzięki pomocy środków UE równolegle działalność rolniczą i pozarolniczą.

Analizując strukturę wszystkich dotacji, które w latach 2004-2015 pozyskali badani i ich wartości, stwierdzić należy, że dotacje przeznaczone na rozwój działalności pozarolniczej stanowiły 56,4% ogółu dotacji i 58,2% ich ogólnej wartości. Wśród wydatków przeznaczonych na rozwój działalności pozarolniczej dominowały wydatki na zakup maszyn urządzeń, narzędzi i wyposażenia (64,5% ogólnej wartości dotacji). Kolejnym ważnym celem przeznaczania środków były wydatki na rozbudowę lub modernizację obiektów gospodarskich, budowę nowych obiektów na potrzeby prowadzonej działalności pozarolniczej oraz rozbudowę lub modernizację budynków mieszkalnych na cele agroturystyczne i ich wyposażenie (rys. 2). Struktura wydatkowania środków przyznanych badanym na rozwój działalności rolniczej była zbliżona.

Przedsiębiorcy pytani byli również o fakt korzystania w rozwoju swojej pozarolniczej działalności z innych instrumentów wsparcia finansowego. Z uzyskanych odpowiedzi wynika, że 70% respondentów obok wsparcia środkami bezzwrotnymi w formie dotacji korzystało też ze zwrotnego wsparcia finansowego w postaci kredytu lub pożyczki na preferencyjnych warunkach, udzielanego przez banki. Wśród banków udzielających takiego wsparcia wymieniano najczę-

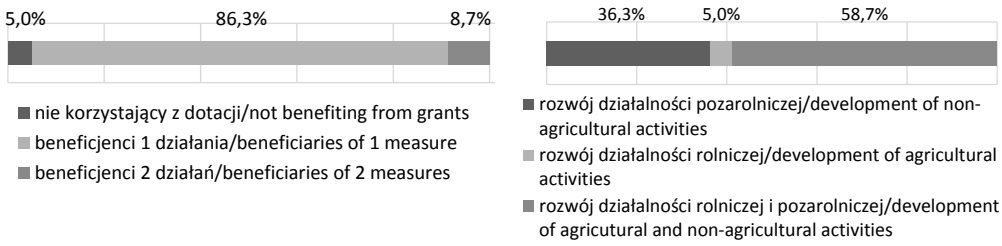

Rysunek 1. Aktywność respondentów w zakresie pozyskiwania środków na rozwój działalności pozarolniczej
Figure 1. Respondents' activity in terms of raising funds for business development
Źródło: opracowanie własne na podstawie przeprowadzonych badań
Source: own study based on conducted research

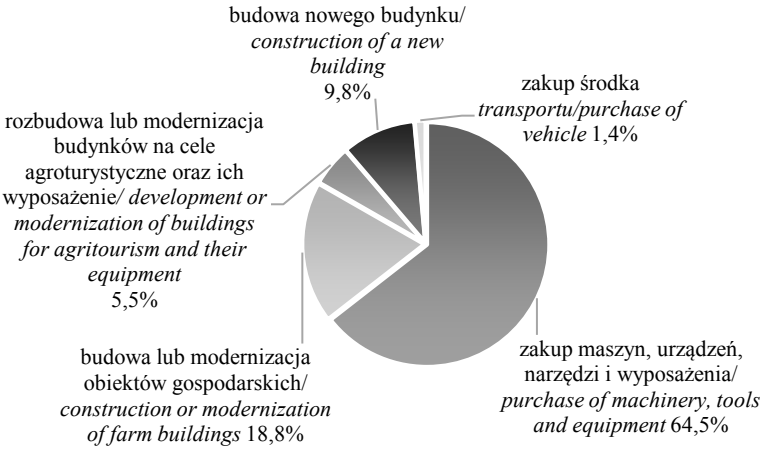

Rysunek 2. Kierunki wydatkowania dotacji na rozwój działalności pozarolniczej (% ogólnej wartości dotacji)
Figure 2. Directions of spending grants on the development of non-agricultural activities (% of total grant value)
Źródło: opracowanie własne na podstawie przeprowadzonych badań
Source: own study based on conducted research

ściej Bank Gospodarki Żywnościowej S.A., BNP Paribas S.A. oraz banki spółdzielcze. Obok wsparcia finansowego, równie ważnym obszarem wymagającym wsparcia jest poprawa wiedzy i kwalifikacji zawodowych osób pracujących na wsi. Dlatego w dalszej kolejności poddano ocenie wykorzystanie przez respondentów instrumentów wsparcia o charakterze doradczym, informacyjnym i szkoleniowym (np. z zakresu prawa, zarządzania przedsiębiorstwem, finansowania działalności). Z uzyskanych odpowiedzi wynikało, że badani przedsiębiorcy niechętnie podchodzili do podnoszenia swoich kwalifikacji zawodowych w sposób zorganizowany. W latach 2004-2015 żaden z badanych nie korzystał z pomocy o charakterze niefinansowym w postaci szkoleń, kursów, konsultacji i doradztwa czy też innych form zbiorowego lub indywidualnego dokształcania. Respondenci nie wskazali również żadnych innych form pozafinansowego wsparcia, z których korzystali w zakresie prowadzonej przez siebie działalności pozarolniczej.

W toku badań podjęto również próbę zidentyfikowania, czy i jakich form wsparcia swojej pozarolniczej działalności oczekują respondenci w przyszłości. W tym obszarze badawczym jedynie 3,8% badanych nie miało zidentyfikowanych potrzeb w tym zakresie. Aż 81,3% badanych oczekiwało takiego wsparcia, a za najbardziej pożądaną formę uznano wsparcie finansowe, które przeznaczone zostałoby przede wszystkim na zakup nowych maszyn i urządzeń na potrzeby prowadzonej działalności pozarolniczej (46,3% ogółu badanych), budowę nowych budynków lub rozbudowę, względnie modernizację istniejących budynków (27,6%), zakup środka transportu (6,3%) lub zagospodarowanie terenu (1,3%). Kolejne 10% respondentów oczekiwałoby wsparcia w postaci szkoleń, przede wszystkim z zakresu rachunkowości oraz prowadzenia rozliczeń podatkowych i z ZUS, ale także dotyczących nowych technologii w zakresie prowadzonej działalności lub pogłębiających ich wiedzę na temat branży, w której prowadzą działalność. Mniej oczekiwaną formą wsparcia w opinii badanych są konsultacje i doradztwo – chęć skorzystania z takiej pomocy wyraziło jedynie 3,8% badanych. Jako proponowane obszary wskazano konsultacje i doradztwo w zakresie nowych technologii związanych z prowadzoną działalnością, możliwości pozyskania wsparcia finansowego w perspektywie lat 2014-2020 czy pomoc w nawiązaniu kontaktów z odbiorcami zagranicznymi.

Podsumowanie

Instrumenty wspierania przedsiębiorczości mają służyć tworzeniu i rozwojowi prywatnych przedsięwzięć gospodarczych, dlatego aby wsparcie to było skuteczne, należy najpierw rozpoznać instrumenty, z których korzystają przedsiębiorcy wiejscy i zrozumieć ich oczekiwania w tym zakresie. W świetle wyników przeprowadzonych badań można sformułować kilka generalnych wniosków. Po pierwsze, przedsiębiorcy wiejscy zgłaszali i nadal zgłaszają zapotrzebowanie przede wszystkim na wsparcie o charakterze finansowym. W latach 2004-2015 badani charakteryzowali się dużą aktywnością w zakresie pozyskiwania wsparcia inwestycyjnego ze środków UE na rozwój działalności pozarolniczej, co dało im możliwość zwiększenia zasobów kapitału rzeczowego, niezbędnego w prowadzonej działalności. Zaznaczyć należy, że ponad połowa przedsiębiorców powiązanych z małymi gospodarstwami rolnymi rozwijała równolegle działalność rolniczą, realizując inwestycje w gospodarstwach rolnych. Drugim istotnym źródłem zasilenia w zewnętrzne środki finansowe są kredyty i pożyczki udzielane na preferencyjnych warunkach. Natomiast aktywne pozyskiwanie środków finansowych na rozwój prowadzonej działalności pozarolniczej nie przekłada się na aktywne wykorzystywanie instrumentów o charakterze niefinansowym, takich jak konsultacje, doradztwo, szkolenia czy inne formy pozafinansowego wsparcia. Wydaje się, iż przedsiębiorcy wiejscy nie doceniają znaczenia instrumentów o charakterze „miękkim", które pozwoliłyby im poszerzyć wiedzę i podnieść kompetencje w zakresie zarządzania i organizacji prowadzonej działalności. Fakt ten może świadczyć, z jednej strony, o niskiej jakości otoczenia instytucjonalnego przedsiębiorczości wiejskiej, obejmującego podmioty wspomagające prowadzenie działalności gospodarczej na wsi, takie jak instytucje szkoleniowo-doradcze, informacyjne czy samorządowe, natomiast

z drugiej, o niewielkiej wiedzy samych przedsiębiorców na temat możliwości, jakie oferuje im to otoczenie, co skutkuje niewielkim wykorzystaniem innych niż finansowe form pomocy.

Wypowiedzi respondentów na temat pożądanych form wspierania ich działalności pozarolniczej w przyszłości również wskazują na oczekiwanie przede wszystkim na pomoc o charakterze finansowym, która byłaby przeznaczana na dalsze doposażenie prowadzonych przedsięwzięć w kapitał rzeczowy. Równocześnie niewielu badanych zgłasza zapotrzebowanie na instrumenty wsparcia służące rozwojowi ich wiedzy, kompetencji i kwalifikacji. Wydaje się, że przedsiębiorcy-rolnicy nastawiają się prawie wyłącznie na poszukiwanie możliwości wsparcia rozwoju swojej działalności w ramach programów kierowanych na rozwój rolnictwa i obszarów wiejskich, takich jak PROW, gdyż prawdopodobnie lepiej rozumieją mechanizm funkcjonowania tego typu programów, korzystając z ich różnych działań również w prowadzonej działalności rolniczej. Programy te oferują jednak przedsiębiorcom wiejskim wyłącznie wsparcie inwestycyjne. Dlatego może właściwym kierunkiem zmian byłoby uwzględnienie w nich również innych, pozainwestycyjnych form wsparcia przedsiębiorczości wiejskiej. Jednak należałoby również poprawić ofertę w zakresie niefinansowych form wsparcia przedsiębiorczości mieszkańców wsi instytucji otoczenia biznesu, zwłaszcza tych zlokalizowanych bezpośrednio na obszarach wiejskich.

Literatura/*Bibliogarphy*

Bański Jerzy. 2015. Uwarunkowania rozwoju przedsiębiorczości na wsi – wybrane zagadnienia (Eentrepreneurships development factors in the countryside – selected issues). *Roczniki Naukowe Ekonomii Rolnictwa i Rozwoju Obszarów Wiejskich* 102 (1): 59-69.

Czyżewski Andrzej, Sebastian Stępień. 2013. Ekonomiczno-społeczne uwarunkowania zmian paradygmatu rozwoju rolnictwa drobnotowarowego w świetle ewolucji wspólnej polityki rolnej (Economic and social factors determining the shift in the development paradigm of small-holding agriculture in the light of the evolving Common Agricultural Policy). *Problemy Drobnych Gospodarstw Rolnych* 2: 25-39.

Gancarczyk Marta. 2010. *Wsparcie publiczne dla MSP. Podstawy teoretyczne a praktyka gospodarcza* (Public support for SMEs. Theoretical foundations and business practice). Warszawa: Wydawnictwo C.H. Beck.

Matejun Marek. 2013. Instruments supporting development in the life cycle of small and medium-sized enterprises. *International Journal of Economic Sciences* 2 (1): 40-60.

Matusiak Krzysztof B. 2006. *Rozwój systemów wsparcia przedsiębiorczości – przesłanki, polityka i instytucje* (Development of entrepreneurship support systems – premises, policies and institutions). Radom – Łódź: Wydawnictwo Instytutu Technologii Eksploatacji – PIB.

Nurzyńska Iwona. 2013. Uwarunkowania instytucjonalne rozwoju przedsiębiorczości na obszarach wiejskich (Institutional framework for the development of rural entrepreneurship). *Wieś i Rolnictwo* 3 (160): 119-137.

Wasilewski Adam (red.). 2011. *Instrumenty polityki regionalnej i strukturalnej wspierające rozwój przedsiębiorczości na obszarach wiejskich* (Instruments of regional and structural policy supporting the development of entrepreneurship in rural areas). Warszawa: IERiGŻ-PIB.

Zegar Stanisław. 2012. Współc*zesne wyzwania rolnictwa* (Contemporary agriculture challenges). Warszawa: PWN.

Żmija Dariusz. 2016. *Wpływ wspólnej polityki rolnej Unii Europejskiej na funkcjonowanie małych gospodarstw rolnych w Polsce* (The impact of the common agricultural policy of the European Union on the functioning of small farms in Poland). Warszawa: Difin.

Żmija Katarzyna, Dariusz Żmija. 2017. Sustainable Development in the Functioning of Small Agricultural Holdings. [W] *Hradec Economic Days: Double-blind Peer Reviewed Proceedings of the International Scientific Conference Hradec Economic Days 2017*, ed. Pavel Jedlička, Petra Marešová, Ivan Soukal, 973-979. Hradec Králové: The University of Hradec Králové.

Summary

The aim of the study was to present the direct support instruments used by entrepreneurs connected with small farms and their expectations towards the desired forms of support for non-agricultural activities. The empirical material for the study were the results of author's own surveys conducted in 2015 among small farmers – entrepreneurs from the Małopolska province. The results of the research shows, that rural entrepreneurs needed and still need first of all the investment support that allows them to overcome the barrier of lack of technical resources. Less important for them are non-financial instruments that would allow them to improve knowledge and skills connected with non-agricultural activities.

Adres do korespondencji
dr Katarzyna Żmija (orcid.org/0000-0002-4119-8012)
Uniwersytet Ekonomiczny w Krakowie
ul. Rakowicka 27, 31-510 Kraków
tel. (12) 293 52 29, e-mail: zmijak@uek.krakow.pl